

Ceuta en Melilla: Euro-Afrikaanse borderscapes

AUTEURS Xavier Ferrer-Gallardo & Ana Planet-Contreras

FOTOGRAFIE David Kane

ILLUSTRATIE Aimada Solé

Hekken van zes meter hoog markeren de overgang naar de steden Ceuta en Melilla: de iconen van het 'Fort Europa'. Een verhaal over migratiepogingen, grenswachters, wederzijdse interactie, grensoverschrijdende handel en de toekomst.

Al decennialang is het Spaans-Marokkaanse conflict over de soevereiniteit van de twee Spaanse enclaves op het Afrikaanse continent, Ceuta en Melilla, een geopolitieke hotspot. Dat is nog versterkt sinds de Spaanse ondertekening van het Schengen Akkoord in 1991. Dat verdrag leidde tot een ware fortificatie van de grenzen van beide gebieden. Het huidige grenslandschap rondom beide steden staat symbool voor de hardheid waarmee de Europese Unie de ongereguleerde migratiestromen over haar externe grenzen heen probeert te beperken.

Maar ondanks die territoriale onenigheid tussen Spanje en Marokko en ook ondanks de ruimtelijke beperkingen die voortvloeien uit de beveiliging van hun grenzen, bestaat er een vergaande sociaaleconomische interactie tussen de Spaanse steden en hun directe

De ligging van de Spaanse enclaves Ceuta en Melilla in Marokko.

Marokkaanse lokale omgeving. In weerwil van alle macro-geopolitiek laat het leven in de Euro-Afrikaanse borderscapes van Ceuta en Melilla van alledag een fascinerende ruimtelijke verbinding van continuïteit en discontinuïteit over de grens heen zien. In deze bijdrage zoomen we in we op deze twee unieke EU-borderscapes op Afrikaanse bodem met haar interessante grensoverschrijdende patronen van (im)mobiliteit van mensen en handel.

Sociaal-culturele borderscapes

Sinds de Castiliaans-Portugese verovering van de steden in de vijftiende eeuw, hebben Ceuta en Melilla deel uitgemaakt van de symbolische lijn tussen de christelijke en islamitische invloedssferen. De stadsgrenzen waren lange tijd een letterlijke begrenzing van menige taalkundige, religieuze en nationale verbeelding. Het gevolg is dat het denken in elkaar uitsluitende identiteiten diep is ingebed in deze twee Euro-Afrikaanse borderscapes.

Ceuta en Melilla zijn de twee sterkst bewaakte grensposten van de EU

Alhoewel vele Marokkanen uit naburige gebieden Ceuta en Melilla geregeld bezochten voor commerciële doeleinden, gaf de Spaanse overheid hen pas in 1868 toestemming om ook daadwerkelijk in de steden te wonen. Vanaf dat moment zorgde de aanwezigheid van een kleine groep Marokkanen die voor het Spaanse leger werkten voor het ontstaan van moslimgemeenschappen in de steden. Het was niet voor het midden van de jaren tachtig van de twintigste eeuw dat de moslimbevolking de Spaanse nationaliteit kon verwerven. De daaropvolgende groei van de moslimbevolking in de steden functioneerde als een katalysator voor de toename van culturele interactie dynamiek. Familiebanden tussen de lokale en de Marok-

De grens tussen Marokko en Ceuta. Het negatieve beeld overschaduwde de levendige en groeiende interactie tussen beide kanten van de grens.

kaanse bevolking aan de andere kant van de grens zijn snel in aantal toegenomen gedurende de laatste drie decennia. En daarmee ontstond er tegelijkertijd ook meer grensoverschrijdende religieuze, taalkundige en relationele continuïteit. Dit alles leidde tot een sterke afbrokkeling van de rigide symbolische afscheiding die de grenzen van de steden traditioneel representeerde.

Parallel hieraan heeft de groei van de moslimgemeenschappen ook de collectieve beeldvorming van een belangrijk deel van de christelijke gemeenschappen veranderd, inclusief de verspreiding van het 'gevoel van bedreiging'. Voor velen stamt het bedreigende gevoel af van een dubbele angst ten opzichte van de ander. Enerzijds is er de Islamisering van de lokale gemeenschap en anderzijds is er de overdracht van de stedelijke soevereiniteit aan Marokko. Dit heeft echter niet tot belangrijke conflicten geleid tussen de twee gemeenschappen. Scholen, werkplaatsen en openbare ruimtes worden gedeeld. Daarbij moet wel worden gezegd dat de interactie tussen de gemeenschappen schaarser is in de buitenwijken, daar wonen vooral moslims en is er een groeiende instroom is van migranten uit Marokko.

Grenzen en immigratie

Sinds Spanje het Verdrag van Schengen ondertekende in 1991, hebben Ceuta en Melilla een sleutelrol gespeeld in de Afrikaanse migratiestromen richting de Europese Unie. In 1995 werden de grenzen van beide steden gefortificeerd om de toenemende stroom

van ongereguleerde immigranten te stoppen. Een dubbel metalen hek werd geplaatst. Het nieuwe hek transformeerde de borderscapes in visuele, functionele en zelfs ethische termen. Na meerdere aanpassingen bereikt het hekwerk inmiddels een hoogte van zes meter. De gefortificeerde Euro-Afrikaanse borderscapes van Ceuta en Melilla zijn paradigmatische voorbeelden geworden van hoe de Europese Unie zijn buitenste grenzen probeert af te sluiten voor ongereguleerde migratie. Hierdoor zijn beide steden tegenwoordig wereldwijd bekend als iconen van het zogenaamde 'Fort Europa'. De inmiddels beruchte humanitaire grenscrisis van 2005, waarbij elf migranten werden gedood bij een poging om ongezien de grens over te steken, heeft deze iconische dimensie van de borderscapes van Ceuta en Melilla duidelijk versterkt. De aanleiding van deze crisis is dat in het jaar ervoor er een terugval van 37% was in het aantal aankomende immigranten aan de kust van het Iberisch Schiereiland. Dit was vooral het resultaat van het in gebruik nemen van een geïntegreerd systeem van extern toezicht (SIVE) in de Straat van Gibraltar, en ook van een verbeterde samenwerking tussen Spanje en Marokko in grens- en migratiezaken. Als gevolg daarvan werd na het blokkeren van de oostelijke Middellandse Zeeroute de migratiedruk op de grenzen van Ceuta en Melilla sterk vergroot. En dat zagen we gebeuren in september en oktober van 2005. Het aantal illegale migranten nam in die periode in beide steden sterk toe. Grenswachters, zowel in Spanje als Marokko, onderdrukten de migratiepogingen met harde hand. Enkele honderden migranten

slaagden er nog in voorbij de hekken, in de steden, te geraken; maar de overgrote meerderheid slaagde daar niet in. Elf migranten werden gedood en velen raakten gewond. De migratiecrisis bereikte daarmee dramatische proporties. En Ceuta en Melilla kwamen definitief op de kaart te staan van de mondiale pers als het gaat om de niet-gedocumenteerde migratie naar de EU.

De gebeurtenissen in 2005 hebben geleid tot een belangrijke transformatie van het beveiligingssysteem van de grenzen. De onmiddellijke reactie van de grensautoriteiten was de versterking van de hekken en de grenspatrouilles aan beide zijden van de grens. Spaanse en Marokkaanse legereenheden werden naar de grens gestuurd en bleven daar gedurende een korte periode. Vanaf toen gelden Ceuta en Melilla als de twee sterkst bewaakte grensposten van de Europese Unie. Wat daarbij zeker ook verbaasde was dat Marokko akkoord ging om mee te werken aan dit scherpe toezicht op de twee grenzen, terwijl ze die grenzen tegelijkertijd ook als onwettig en koloniaal beschouwen.

Massale ongereguleerde handel gaat samen met intense grensbeveiliging

Selectieve mobiliteit

Maar ondanks deze onmiddellijke versterking van de grenzen bleven illegale immigranten de grenzen passeren. En ook worden, de openlijke beschuldigingen door organisaties zoals de Associatie van Mensenrechten van Andalusië ten spijt, de rechten van immigranten nog steeds regelmatig geschonden. Vooral na het uitbreken van de Arabische Lente was er een piek in het aantal illegale immigranten in beide steden. In 2011 bijvoorbeeld, noteerde het Spaanse Ministerie van Binnenlandse Zaken 3345 illegale binnenkomsten in Ceuta en Melilla. De mensen die binnenkwamen waren voornamelijk afkomstig uit Sub-Sahara Afrika. Ze belandden in de steden door te zwemmen, aan boord van kleine boten mee te varen of zich te verstoppen in wagens. Het maakt duidelijk dat de borderscapes van Ceuta en Melilla door ongereguleerde immigranten nog steeds gezien worden als belangrijke toegangsgebieden op hun route naar de Europese Unie.

De harde, maar ineffectieve, pogingen om de grensoverschrijdende stroom van deze 'ongewenste' niet-EU-burgers een volledig halt toe te roepen staan in schril contrast met de elasticiteit van EU-wetgeving met betrekking tot het faciliteren van het vrije verkeer van 'gewenste' niet-EU-burgers. Bovendien strookt het niet met de lokale economische behoeften. De economische duurzaamheid van Ceuta en Melilla is namelijk sterk afhankelijk van interacties met het achterland. Om die reden stelt Spanje de bewoners van de aangrenzende Marokkaanse provincies Tetouan en Nador vrij van visa-verplichtingen. Deze uitzondering werd opgenomen in het Protocol van de toetreding van Spanje tot het Verdrag van Schengen in 1991, onder de voorwaarde van de mogelijkheid tot strikte controles van documenten voor degenen die verder willen reizen naar de rest van het Spaanse grondgebied.

Deze unieke implementatie van het Verdrag van Schengen in beide enclaves maakt het mogelijk dat vele vacatures in de steden worden ingevuld door Marokkaanse burgers uit de aangrenzende gebieden. Een dergelijke grensoverschrijdende arbeidsmarkt illustreert de territoriale continuïteit over de grenzen heen in het gebied. Afgezien van hen die in de zogeheten ongereguleerde handel actief zijn, werken Marokkaanse burgers in Ceuta vooral als huishoudhulp (vrouwen) en in de bouwsector (mannen). Steeds meer Marokkaanse mannen en vrouwen vinden werk in hotels en restaurants. Interessant genoeg vindt het fenomeen van grensoverschrijdende arbeid in deze steden zelfs plaats in een tijd waarin de hoogste werkloosheidsgraad genoteerd wordt in Spanje en één van de hoogste in de Europese Unie. In het eerste kwart van 2012 bereikte het werkloosheidspercentage een hoogte van 43,06% in Ceuta en 38,09% in Melilla.

Ongereguleerde handel

Naast de grensoverschrijdende arbeid, die dus zelfs bestaat in een tijd van hoge werkloosheid, heeft de uitzondering van visumplicht voor Marokkanen uit Tetouan en Nador ook een opbloei van de ongereguleerde grensoverschrijdende handel mogelijk gemaakt. Volgens de econoom Íñigo Moré moet de jaarlijkse omvang van het ongereguleerde handelscircuit inmiddels worden geschat op ongeveer 1 miljard euro. Deze hoeveelheid is gelijk aan de helft van de aan de grenzen gerapporteerde handel tussen Spanje en Marokko. Zowel de Spaanse als de Marokkaanse autoriteiten gedogen deze ongereguleerde doorvoer van goederen. Het officiële Marokkaanse discours typeert dergelijke handel als oneerlijke concurrentie en als een obstakel voor de economische ontwikkeling van het noorden van het land, terwijl Spanje het houdt op het eufemisme 'atypische handel'.

De vraag is natuurlijk waarom Marokkaanse autoriteiten de handel toelaten; ondanks haar illegale aard en ondanks dat het als schadelijk voor de economische belangen van het land wordt gezien. Voor het antwoord is het nodig te beseffen dat de informele grensoverschrijdende handel slechts als een kleinere vorm van kwaad wordt gezien. Sinds jaar en dag heeft dergelijke handel namelijk voor verzachting gezorgd van alledaagse economische moeilijkheden in het verarmde noorden van Marokko, waar sprake is van hoge werkloosheid en troosteloze economische vooruitzichten. De ongeregelde grensoverschrijdende commerciële activiteit tussen Ceuta en Melilla enerzijds en Marokko anderzijds ontwikkelt zich derhalve in een context van tegenstellingen tussen officieel discours en lokaal pragmatisme. Paradoxaal genoeg vallen massale grensoverschrijdende stromen van ongereguleerde handel dus in de praktijk samen met een grensregime van intense beveiliging.

Hoewel het belang van ongereguleerde handel opvallend blijft, neemt zij intussen wel gestaag af, onder andere door de invloed van de progressieve liberalisering van invoerrechten in Marokko. Hierbij hebben de vrijhandelsakkoorden tussen de Europese Unie en Marokko een bepalende rol gespeeld. Het afbouwen van deze tariefmuren rond Marokko loopt parallel met het politieke verlangen van Mohamed VI om de economie van het noorden van het land te herstructureren en revitaliseren.

Conclusie

De metalen hekken van Ceuta en Melilla zijn wereldwijd bekende iconen geworden van de unieke Euro-Afrikaanse borderscapes. Deze iconen zijn echter onnauwkeurig. Het zijn bevooroordeelde, gedeeltelijke representaties van de complexe territoriale dynamiek die zich er ontwikkelt. De beveiliging van de grens gericht op het stoppen van illegale immigratiestromen naar de EU heeft ongetwijfeld geleid tot een beeld van ruimtelijke en symbolische segmentatie in de grensstreek. Dit beeld overschaduwde echter een andere realiteit die tegelijkertijd ook gaande is: een realiteit gekenmerkt door een levendige en groeiende interactie tussen beide kanten van de grens. In die zin is territoriale dynamiek in de grensstreek tussen de Europese Unie en Afrika het podium geworden van een soort van acrobatische exercitie. Hier ontvouwt zich een toneel van balanceren tussen het verlangen en de behoefte aan poreusheid enerzijds en ondoorlaatbaarheid anderzijds. Het versterken van het beleid van grensbeveiliging en de hardnekkigheid van het Spaans-Marokkaanse territoriale conflict gaan samen met het consolideren van socio-economische assemblages over de grenzen van Ceuta en Melilla heen.

Ceuta en Melilla staan vandaag de dag aan de voet van een cruciaal proces van verandering. Diepe economische en territoriale veranderingen ontwikkelen zich in het achterland die de traditionele economische structuur van beide steden aan de grens verzwakken. De grensregio's kampen met een fundamentele uitdaging: hoe kan het potentieel van beide steden worden aangepast aan deze nieuwe territoriale dynamiek van Noord-Marokko en vice-versa? Zullen beide steden binnenkort toetreden tot de douane-unie van de EU? Hoe snel en hoe intensief zal Marokko de geopolitieke en geo-economische sfeer van de EU accommoderen (onder de paraplu van het hernieuwde "European Neighbourhood"-beleid en de "Advanced EU Status" van het land)? De antwoorden op deze vragen zullen medebepalend zijn in het kunnen interpreteren van de toekomst van deze unieke Euro-Afrikaanse borderscapes.

Xavier Ferrer-Gallardo is verbonden aan de Universitat Autònoma de Barcelona en de Radboud Universiteit Nijmegen. Ana Planet-Contreras is verbonden aan de Universidad Autónoma de Madrid en Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos. Dit artikel is een vertaling van het originele artikel 'Ceuta and Melilla: Euroafrican borderscapes' dat Ferrer-Gallardo en Planet-Contreras schreven voor AGORA (zie agora-magazine.nl).

Literatuursuggesties

- Lara, R. (2012) Derechos Humanos en la Frontera Sur 2012. APDHA.
- Blanchard, E. & A.S. Wender (ed.) (2007) Guerre aux migrants : Le livre noir de Ceuta et Melilla. Editions Syllepse.
- Cajal, M. (2003) Ceuta, Melilla, Olivenza y Gibraltar. ¿Dónde acaba España?, Siglo Veintiuno de España Editores, Madrid.
- Driessen, H. (1992) On the Spanish-Moroccan frontier: a study in ritual, power, and ethnicity. New York/Oxford: Berg
- Europa.eu (2005) Visit to Ceuta and Melilla – Mission Report Technical mission to Morocco on illegal migration, 7th October – 11th October 2005.
- Ferrer-Gallardo, X. (2008) The Spanish-Moroccan Border Complex: Processes of geopolitical, functional and symbolic rebordering. *Political Geography*, 27, pp.301-321.
- Ferrer-Gallardo, X. (2007), Border Acrobatics between the European Union and Africa. The Management of Sealed-off permeability on the Borders of Ceuta and Melilla. In: Brunet-Jailly, E. (ed.), *Borderlands: Comparing Border Security in North America and Europe*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Ferrer-Gallardo, X. (2011) Territorial (Dis)continuity Dynamics between Ceuta and Morocco: Conflictual Fortification vis-à-vis Cooperative Interaction at the EU Border in Africa. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 102, nr. 1, pp.24-38.
- Ferrer-Gallardo, X. & H. van Houtum (2012) El Mediterráneo. Morífera frontera. *Le Monde Diplomatique* (edición española). N° 201. Julio 2012.
- Instituto Nacional de Estadística (2012) <http://www.ine.es/daco/daco42/daco4211/epapro0112.pdf>
- Lazrak, R. (1974) Le contentieux territorial entre le Maroc et l'Espagne, Dar el Kitab, Casablanca.
- Ministerio del Interior (2011) Balance 2011 de la lucha contra la inmigración ilegal.
- Moré, I. (2007) La vida en la frontera. Madrid: Marcial Pons.
- Planet, A. (1998) Melilla y Ceuta, espacios-frontera hispano-marroquíes, Universidad Nacional de Educación a Distancia-Ciudad Autónoma de Melilla-Ciudad Autónoma de Ceuta, Melilla.
- Planet, A. (2002) 'La frontière comme ressource: le cas de Ceuta et Melilla'. In Cesari, J.: *La Méditerranée des réseaux. Marchands, entrepreneurs et migrants entre l'Europe et le Maghreb*. Paris: Maisonneuve et Larose.
- Van Houtum, H. & X. Ferrer-Gallardo (2010) Las vallas fronterizas de la UE. *El País*, 12/10/2010.
- Véase Ballesteros, A. (2004) Estudio diplomático sobre Ceuta y Melilla. Ceuta. Instituto de Estudios Ceutíes.